

SO‘Z MA‘NOSINI TUSHUNTIRISH YO‘LLARI

Qarriyeva Madina

*Nukus DPI Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti
talabasi*

***Annotatsiya:** Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish kitobida uchraydigan o‘quvcilar uchun tushunarsiz so‘zlar mazmuniy xususiyatiga ko‘ra turlichadir. Shuning uchun bu so‘zlarning ma‘nosini tushuntirishda ularning xususiyatiga mos ravishda eng samarali usulni tanlash lozim. Bu o‘rinda bir necha darslikdagi so‘zlar misolida so‘z ma‘nosini tushuntirishning samarali usulini tanlash haqidagi fikrlarimizni bayon qilamiz.*

***Kalit so‘zlar:** ona tili, so‘z ma‘nosi, boshlang‘ich sinf.*

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqini rivojlantirishning asosiy yo‘nalish-laridan biri so‘z ustida ishlash, ya‘ni lug‘at ishidir. Ona tili va o‘qish darslarida bajariladigan lug‘at ishi o‘quvchining so‘z boyligini oshirishda muhim ahamiyat-ga ega. M. R. Lvovning ma‘lumot berishicha, IV sinfgacha boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlashtiradigan yangi so‘zlarning yarmi o‘quvchilar lug‘atiga ana shu darslar orqali kiradi. “Lug‘at ishi – o‘qituvchi faoliyatidagi bir lavha emas, balki rus tili kursining barcha bo‘limi bilan bog‘langan tizimli, yaxshi tashkillashtiril-gan, pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tuzilgan ishdir” – deb yozgan edi taniqli metodikachi olim A. V. Tekuchev. Lug‘at ishi bosqichlarini quyidagicha ifodalash mumkin:

1) so‘z ma‘nosini tushuntirish, 2) so‘zni faollashtirish, 3) so‘zni nutqda qo‘llash.

O‘quvchilar lug‘atini faollashtirish – ona tili va o‘qish darslarida bajariladigan lug‘at ishining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Shuning uchun o‘qituvchining vazifasi – o‘quvchi lug‘atidagi nafaol so‘zlarni faol lug‘at zaxirasiga o‘tkazish uchun o‘quvchiga nafaol so‘zlarning birikuvchanligi va qo‘llanish sohasini o‘zlashtirishga yordam berishdan iborat. O‘quvchi biror so‘zni o‘z qayta hikoya-lashi, hikoyasi, suhbat, xati, bayoni, inshosida atigi bir marta qo‘llasa ham, bu so‘z faollashgan hisoblanadi. So‘zni o‘zlashtirish uning ma‘nosi, birikuvchaligi va qo‘llanish doirasini bilishdan iborat. O‘quvchiga yangi so‘z ma‘nosini tushuntirish, uning so‘zni to‘g‘ri tushunishiga erishish zarur. Buning uchun esa o‘qituvchi so‘z ma‘nosini tushuntirish usullarini bilishi va ulardan o‘rinli foydalanishi lozim. M. R. Lvov so‘z ma‘nosini tushuntirishning quyidagi usullarini ajratadi: ko‘rgazmali, kontekstual, sinonim keltirish, mantiqiy ta‘rif berish, batafsil tavsiflash, antonim keltirish, so‘zning yasaliş tarkibini tahlil qilish. “Ona tili” va “O‘qish kitobi” darsliklarida o‘quvchilar uchun tushunarsiz va ularning nutqida nafaol bo‘lgan bir qancha so‘zlar uchraydi. O‘quvchilar lug‘atini faollashtirishda asosan ana shu so‘zlar ustida ishlash zarur. O‘quvchilar lug‘atini faollashtirish quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

1. Soʻz maʼnosini bir yoki bir necha usul yordamida tushuntirish:

- a) kontekst yordamida;
- b) shu soʻzning maʼnodoshi yordamida;
- d) shu soʻzning antonimi yordamida;
- e) tavsifiy yoʻl bilan (lugʻatdan foydalanib yoki oʻqituvchning oʻzi mustaqil ravishda).

2. Soʻzni oʻqish va yozish (soʻzning toʻgʻri talaffuzi va imlosi ustida ishlash).

3. Soʻzning qoʻllanish namunalari ustida ishlash (tayyor soʻz birikmasi va gaplar ustida ishlash).

Oʻqituvchi oʻquvchilarni oʻrganilayotgan soʻzlar qoʻllangan tayyor soʻz birikmalari va gaplar bilan tanishtiradi. Ularning ayrimini aytib turib yozdirish mumkin.

4. Soʻzning semantik aloqalari ustida ishlash.

Oʻquvchilarni soʻzlarning paradigmatic aloqalarni ajratish va oʻzlashtirishga oʻrgatuvchi mashqlar ular lugʻatining boyishiga yordam beradi. Bunday mashqlar kerakli soʻzni tanlash, jumla mazmunini aniq yetkazish, soʻzning maʼno qirralarini tushunish qobiliyatini shakllantiradi.

5. Oʻrganilayotgan soʻzlar ishtirokida mustaqil ravishda soʻz birikmasi va gap tuzdirish.

Soʻzlarning maʼnosini tushuntirish oʻquvchilar lugʻatini boyitadi, nutqini oʻstiradi. Boshlangʻich sinflarda oʻqitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim boʻlgan soʻzlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning maʼnosini tushuntirish mazkur soʻz anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining maʼnosini tushuntirish bilan oʻquvchilar predmet keng maʼnoda qoʻllanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, feʼl kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi.

Soʻzning maʼnosini tushuntirish juda kam vaqt olishi va darsning asosiy mavzusidan oʻquvchilar diqqatini chalgʻitmasligi kerak. Buning uchun oʻqituvchi har bir darsga tayyorlanish jarayonida maʼnosi tushuntirilishi lozim boʻlgan soʻzlarni, uni tushuntirishning eng qulay usullarini va darsning qaysi oʻrnida tushuntirishni belgilab oladi.

Oʻqish kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchragan, bolalar maʼnosini bilmaydigan ayrim soʻzlar matnni oʻqishdan oldin tushuntiriladi.

Matnni o'qish jarayonida so'z ma'nosini tushuntirishga chek qo'yish kerak. Agar biror so'zni matnni o'qish vaqtida tushuntirish zaruriyati tug'ilsa, matn mazmunidan o'quvchilar diqqatini chalg'itmagan holda shu so'z ma'nosi qisqacha tushuntiriladi.

Ko'chma ma'noda ishlatilgan obrazli so'zlar va badiiy nutq oborotlari matn o'qilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning ma'nosi matn mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Ayniqsa, masallar o'qilganda, undagi allegorik, ko'chma ma'noda ishlatilgan so'zlarni asarni o'qishdan oldin yoki o'qish jarayonida tushuntirib bo'lmaydi.

Metodikada so'zlarni tushuntirishning quyidagi usullaridan foydalaniladi:

1. So'zni kontekst asosida tushuntirish. Bunda o'quvchilar tushunmaydigan so'z ularga tushunarli so'zlar qo'llangan gap (yoki matn) yordamida tushuntiriladi.

2. So'z ma'nosini lug'atdan va o'qish kitoblarida matn ostida berilgan izohdan foydalanib tushuntirish. Bunda o'quvchilarni izohdan mustaqil foydalanib, so'z ma'nosini mustaqil tushunib olishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Norov, I. (2020). New Technologies in the Education System of the New Century. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR).
2. Halima, U. (2020). The importance of the PISA program in the primary grades. INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION, 1(4), 78-80.
3. Norov, I. (2023). O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARDA YONDASHUV. Нововведения Современного Научного Развития в Эпоху Глобализации: Проблемы и Решения, 1(6), 39-43.
4. Norov, I. (2024). TEACHING INDEPENDENT VOCABULARY BASED ON MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES. Fan va Tadqiqot Samaralari, 1(1), 27-33.